

Carl Sagan; que uns altres sis científics de les universitats més prestigioses del país varen llegir i esmenar la penúltima versió del text; que nou investigadors el van ajudar en diverses etapes per realitzar la recerca acadèmica; que tretze experts en diferents àmbits van llegir i esmenar capítols específics; que quinze persones més —entre les quals es comptaven el seu pare i la seva mare— varen llegir i esmenar la totalitat del manuscrit; que dos professionals de la ploma el van ajudar a definir l'estructura i l'estil de l'obra; sense parlar d'aquells que li van facilitar les il·lustracions, les secretàries i altres assistents. És a dir, una forma de treball d'equip, on l'autor actua de director i coordinador, que és tan freqüent als EUA com excepcional a les nostres latituds. Finalment, el llibre

conté un apartat de notes que facilita nombroses indicacions d'interès i una extensa bibliografia, amb més de 150 referències, que comprèn totes les fonts documentals consultades.

The Earth in the Balance és una obra interessant, coratjosa, i agosarada, si es considera qui n'és l'autor, per l'exceptional grau de definició i de compromís personal i polític que comporta. No hi ha cap altre alt càrrec polític dels països que s'autoanomenen desenvolupats que hagi escrit res de comparable. Encara que només fos per això valdria la pena llegir-lo.

Josep Maria Mallarach Carrera
Escola d'Afers Públics i Ambientals
Universitat d'Indiana, EUA

KIRBY, Andrew (1993).

Power/Resistance. Local Politics and the Chaotic State.

Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 179 p.

Andrew Kirby és *Associate Dean of Social and Behavioral Sciences* a la Universitat d'Arizona (USA), on també és catedràtic de geografia i de desenvolupament regional. És el responsable de dues sèries, l'una publicada per l'editorial Routledge (*Advanced Area Studies*) i l'altra per la University of Arizona Press (*Society, Environment, and Place*). Ha escrit o editat més d'una dotzena de llibres i ha estat estretament vinculat (ara una mica menys) a la revista *Political Geography*.

Es tracta, com hom pot deduir a través d'aquesta breu nota biogràfica, d'una persona molt activa, coneixedora, per cert, de la realitat catalana i del qui sempre he admirat una qualitat: el seu especial «olfacte» per endinsar-se en temes innovadors i —el que no és el mateix— la seva especial habilitat per tractar de forma innovadora temes que ja no ho són tant. Vegeu, en aquest últim sentit, la definició d'espai polític que ens proposa a

«Tiempo, espacio y acción colectiva: espacio político/geografía política» (*Documentos d'Anàlisi Geogràfica*, 15, 1989, p. 67-88). Pel que fa a l'encert en la selecció de temes innovadors, només cal fixar-se en dos dels seus últims llibres: *Nothing to Fear: Risks and Hazards in American Society* i el que avui és objecte d'aquesta ressenya. En efecte, *Power/Resistance* és un llibre innovador en geografia política. Es tracta, a grans trets, d'una reflexió serena i meditada sobre l'essència i la presència de —i resistència a— l'estat en les societats occidentals contemporànies des d'una perspectiva espacial. L'argumentació que segueix l'autor és, a grans trets, la següent.

Per comprendre l'evolució històrica i la situació actual de l'estat, com a idea i també com a conjunt d'institucions, hem de situar-lo en el seu context social més ampli possible. Ens adonarem, així, que en la majoria de societats el poder polític i econòmic s'ha desplaçat verticalment, allunyant-

se més i més de les seves bases originals, per la qual cosa s'ha fet necessària una burocràcia que representa —i exerceix— l'autoritat central al llarg de tot el territori. Malgrat aquest desplaçament, les interaccions socials i econòmiques han perdurat a nivell local. Individus i institucions es relacionen quotidianament al nivell de l'anomenat *local state* que és també estat, però no és l'Estat. Ens trobem, doncs, cada cop més, amb una mena de tensió contradictòria dintre de l'aparell d'estat mateix: aquell desplaçament progressiu comentat més amunt no ha derivat en una estructura estatal monolítica, sinó en una estructura molt més complexa, formada per parts molt diferenciades, creades a través del temps i materialitzades d'una manera molt diversa en l'espai. Aquesta espacialitat pot ser interpretada, segons l'autor, com un veritable *state of chaos* que defineix una relació contradictòria entre l'estat i els seus components. Paral·lelament, ha anat augmentant la complexitat, diversitat i espacialitat de la societat civil, per la qual cosa les formes de resistència a l'estat són també avui més variades, es donen en llocs concrets i en assentaments específics i es canalitzen sovint a través del *local state*. Aquest és, per tant, un element fonamental de la societat civil encara que, si considerem les seves responsabilitats polítiques i burocràtiques, sigui també part essencial de l'estat.

Són vuit els capítols que aprofundeixen en aquesta argumentació. El primer (*Terrains of Discourse*) valora la importància de l'estat en la creació i recreació de les relacions socials i incideix en la necessitat de concebre la vida quotidiana com a la base fonamental de l'acció política. El segon (*Here and the Elsewhere*), empalmant molt bé amb l'anterior, explora les bases de l'acció política en les localitats (*localities*) defensant, en la línia d'Edward Soja, el retorn inexcusable i urgent de la geografia a la teoria social crítica. Aquest és, sens dubte, un dels capítols més geogràfics o, dit d'una altra manera, un dels capítols en els quals es detecta més

facilment la formació de l'autor com a geògraf: difícilment trobaríem un apartat com aquest en un text sobre la mateixa temàtica escrit per un especialista en ciències polítiques.

El tercer capítol (*The Displacement of Power*) presenta el concepte d'estat territorial tot explorant l'evolució històrica de les diverses formes d'estat, temàtica que segueix al quart capítol (*A Spatial Theory of the State*) en mostrar com les bases del desenvolupament polític, assentades en els llocs (en les localitats), experimenten una forta tensió dialèctica dins l'aparell d'estat. La forta influència de Foucault, present en tot el text, es detecta especialment en aquest apartat. Tot basant-se en l'aparell teòric exposat fins ara, Kirby fa un pas més enllà i exposa, al capítol cinquè (*Local States as Social Constructions*), una teoria de l'estat pròpia que incorpora, com a novetat fonamental, el *local state*. Els capítols sisè (*Ordinance and Ordinance*) i setè (*New Places, New Politics*) ens proporcionen dos exemples empírics que demostren, segons l'autor, la validesa de la teoria prèviament anunciada: el primer fa referència a les duríssimes confrontacions polítiques amb relació al control o no de les armes als Estats Units d'Amèrica i el segon analitza l'evolució de la frontera entre Mèxic i els Estats Units. Aquest últim cas és, des del meu punt de vista, molt interessant: il·lustra perfectament el procés de creació d'un «nou lloc» i demostra de forma palpable que «events are increasingly assuming significance on two spatial scales, the global and the local» (p. 118). Finalment, l'últim capítol (*Empowerment within the Local State*) recapitula el que s'ha dit al llarg de tot el llibre, tot acabant amb una reflexió encertada sobre la democràcia en l'estat modern.

Formalment, es tracta d'un text molt reeixit. Són d'agrair les contínues síntesis i conclusions parcials que ofereix l'autor, així com també la precisió en els conceptes i en les definicions. Són pertinents els

aclariments sobre conceptes que, si bé entre els politicòlegs (*local state*, p. 83) poden ser coneguts, no ho són tant entre els geògrafs, i a l'inrevés (*localities*, p. 80, 83, 85 i 86). Malgrat la complexitat potencial del tema tractat, el llenguatge és assequible, amè: no es busquen tres peus al gat ni es complica la vida al lector. És una llàstima, tanmateix, que no s'hagi dissenyat millor l'estructura dels subapartats: sovint els exemples (un d'ells, per cert, referit específicament a Catalunya, p. 78-80) prenen cos de subapartat i això despista el lector, perquè li sembla que entra en un altre tema, quan, de fet, es tracta d'una simple exemplificació del tema anterior.

Vet aquí, en definitiva, un llibre recomanable per a tots els interessats en geografia política, en ciència política, en teoria

de l'estat i en les noves formes d'estructuració i vertebració de la societat civil. Un llibre que, tot i haver estat pensat i escrit des d'un context molt diferent a l'europeu, sintonitza perfectament amb la filosofia municipalista que darrerament sembla escampar-se pel Vell Continent (llegiu l'Europa de les ciutats *versus* l'Europa dels estats). I tot plegat impregnat d'un cert optimisme (gens menyspreable pels temps que vivim), reflectit específicament en l'última frase: «In its concerns for a space for new political forms of expression, this book ends with a plea for optimism and for experiment, one we are unlikely to regret» (p. 144).

Joan Nogué-Font
Universitat de Girona
Secció de Geografia

TOWNSEND, J.; ARREVILLAGA, U.; CANCINO, S.; PACHECO, S.; PÉREZ, E. (1994). *Voces femeninas de las selvas*. México: Centro de Estudios del Desarrollo Rural i Universitat de Durham.

La majoria d'estudis sobre la colonització agrícola realitzats des de la geografia tradicional, molt nombrosos per altra banda, s'han basat especialment en aspectes socioeconòmics i, casualment (encara que aquesta tendència ha anat canviant en els últims anys), en aspectes mediambientals. El producte més immediat ha estat una literatura considerada per moltes autores com androcèntrica, que oblida i amaga el paper preponderant de les dones en aquests processos de colonització, i que «justifica», per tant, la seva desvinculació de tots aquells intents de planificació per al desenvolupament. El present treball és una aportació, tant teòrica com metodològica, feta per la geografia del gènere i exemplifica molt clarament quina és la forma de treballar el tema del subdesenvolupament des d'una perspectiva més integradora.

Voces femeninas de las selvas és l'edició mexicana d'una recerca proposada per la

mateixa Janet Townsend i portada a terme conjuntament entre el Centro de Estudios del Desarrollo Rural de Mèxic (CEDEUR) i la Universitat de Durham (Gran Bretanya). Aquesta investigació es va fixar l'objectiu d'estudiar el paper de les dones en la colonització de quatre àrees de la Selva Tropical mexicana: Veracruz, Chiapas, Tabasco i Campeche. Es podria dir també, i així ens aproximariem més al «background ideològic» de les autores, que amb ella es pretenia treure de l'anomimar el treball, les experiències, els patiments... és a dir, la quotidianitat de les dones en aquells processos de colonització. L'obra intenta ser, tal com molt bé reflecteix el seu títol, un document viu de les relacions de gènere i els problemes que envolten aquests grups de pobladors (les vicissituds de la migració, les mancances dels nous assentaments, les difícils relacions matrimonials, etc.), però, sobretot,